

תורת אביגדור

הגאון ר' אביגדור מילר זצ"ל

שיחות מוסר והדרכה בפרשת השבוע
מיוסדות על שיעוריו, ספריו, וכתבי תלמידיו

פרשת כי תצא תשפ"ב

השכינה בקרבנו!

מהדורת כנסת ישראל

לזכות רפואה שלימה

חיה מלכה בת בת-שבע

בתוך שאר חולי ישראל

פרנס השבוע

להצלחת
יוסף שלום
בן בתיה

לע"נ
רבי שלמה גבריאלי
ב"ר אברהם יונה

אפשר לתרום "בנדרים פלוס" או "נדרים פון" (03-763-0585 - קרן 2985)
להנצחות: 076-599-4020

תורת אביגדור

פרשת כי תצא תשפ"ב

השכינה בקרבנו!

ציוד לחייל היהודי

בפרשת השבוע אנחנו מתוודעים לחייל היהודי שיוצא לקרב למען עמו - "כִּי תֵצֵא מִחֲנֵה עַל אֲבִיבֶיךָ" (דברים כג, י). וכאן אנו מגלים את אחד האביזרים אותם נושא עמו החייל, דבר שמתחילה נראה לנו כמעורר תמיהה - "וַיִּתֵּד תְּהִיָּה לְךָ עַל אֲזְנוֹךָ". בנוסף לכלי הנשק - החרב, החץ והקשת והרומח - היה לו גם מקל שהשתלשל לצידם, סוג של כלי חפירה.

כך יכולת לזהות חייל יהודי; את חפירה קטן היה תלוי על חגורתו. אני בטוח שהיו דברים נוספים שבידלו אותו מהחיילים הגויים - דברים רבים - אבל ההבדל אותו מציינת פרשתנו הוא את החפירה.

את חפירה? לשם מה? והפסוק מסביר: "וַיִּדְ תְּהִיָּה לְךָ מַחוּץ לְמַחֲנֵה" - בכל מקום בו חנו החיילים היהודיים, היה עליהם לייעד מקום מחוץ למחנה הצבאי, "וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ" - כאשר חייל נזקק לעשות את צרכיו, עליו לצאת מהמחנה לשם כך, ואסור לו לעשות כן בתוך המחנה.

אך גם כאשר יצא החוצה, זה לא מספיק; עליו לקחת יחד אתו את החפירה, "וְחִפְּרָתָהּ בְּהַ וְשִׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת צַאֲתְךָ" - עליו לחפור בור קטן, ולאחר השימוש בו, לדאוג לכיסוי הבור. זהו הטעם לדין התורה שכל חייל יהודי חייב לשאת עמו את חפירה.

לכבוד השכינה

זו הקדמה מעניינת למדי לנושא זה של הצבא היהודי היוצא למלחמה. היינו חושבים שהפסוק ידבר על ההכנות הנצרכות לקרב, על תמרוני מלחמה או לפחות על תפילות מסוימות שיש להתפלל להצלחה במלחמה. ואני בטוח שגם זה נעשה. אולם הדבר הראשון שהתורה אומרת לנו הוא שצריך להקפיד לשמור על ניקיון המחנה; שלא יהיה כל לכלוך או ריח רע.

והנה אין ספק ששמירה על כללי התברואה הוא דבר חשוב, וטוב יעשה כל מחנה צבאי אם תהיה להם מדיניות כזו, אבל מהפסוקים נראה שזה דבר חשוב **מאוד**, אחד מהחשובים ביותר! ואכן כך הם פני הדברים! הפסוק ממשיך ומסביר: "כִּי ה' אֶלְקֵינוּ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֵנוּ לְהַצִּילֵנוּ וְלָתֵת אֵיבֹנֵינוּ לְפָנֵינוּ". כשיהודים יוצאים לקרב, השכינה יורדת לסייע בידם. ככה היה בצבא של עם ישראל. מחנה של חיילים יהודים היוצאים למלחמה על פי הסנהדרין היה מקום בו שרתה השכינה!

הו! זה כבר משהו אחר! השכינה נמצאת כאן! זה כבר דורש מציודו התנהגות הולמת. אסור שייראה במחנהו שום דבר מביש, שום דבר מכוער, "ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך" - פן תפנה השכינה מאיתנו ותעזבנו.

התנהגות נעלה

זהו פשוטו של מקרא, שהכוונה כאן אינה לחטא כלשהוא שעלול לגרום לסילוק השכינה, אלא עצם העובדה שיש שם משהו שאינו נקי. ואם המחנה אינו מקום מכובד, אם יש פה ושם מקומות שבהם זורקים אשפה ונאספים שם זבובים, המחנה נחשב בלתי ראוי לשכינתו יתברך, וזו כבר סיבה מספקת לגרום לסילוק השכינה.

הבה נתבונן: הנה לנו חייל. הוא לא עושה שום דבר רע, כך הוא חושב. הוא אינו יכול להימנע מצרכיו הטבעיים, אז הוא יוצא למקום כלשהו, אבל אינו מכסה אחריו. זה הכל! איזה חטא יש כאן? האם זה דבר כל כך גורא?

התשובה היא שכאשר אתה יודע שהשכינה כאן, אז גם זו נחשבת עבירה. העובדה שהשכינה נוכחת כאן מחייבת התנהגות אחרת לגמרי; כל התנהגותך משתנה - הדברים שאתה אומר, צורת הדיבור, הדברים שאתה עושה. התנהגותך בפני מלך אינה דומה להתנהגותך בפני אדם אחר. ואם התנהגותך אינה שונה ח"ו, זוהי התנהגות חסרת כבוד, אשר תגרום ל"ושב מאחריך". וזה אומר הכל! אם השכינה לא תהיה שם על מנת לסייע לך בקרב, לא יעזרו כל התמרונים הצבאיים וכל התפילות שבעולם. כל כלי הנשק לא יעמדו לחייל היהודי אלא אם כן היתד נמצאת על אזנו - בנוסף לכלי הנשק שלו, הוא זקוק גם לכלי חפירה.

יהודים או ישראלים?

לפני שאמשיך, ברצוני לומר דבר אחד, שלמען האמת אין צורך לומר אותו, אולם מכיון שיש היום כל כך הרבה בלבול, אקח את הזמן לומר את זה. כשאנחנו מדברים על "חייל יהודי" אין לכך שום קשר לצבא הישראלי. "כִּי תֵצֵא מִחֲנֵה עַל אֵיבֹנֵינוּ" פירושו שיוצאים לקרב שחכמי התורה ציוו ללחום אותו; זהו מחנה שבו ארון הברית יוצא יחד עמם, מקום של קדושה ולימוד תורה. זהו מחנה צבאי שגורם להשראת השכינה.

הצבא של מדינת ישראל הוא ההפך מקדושה. מטרתו של הצבא היא להפוך יהודים לישראלים. הם עצמם אומרים שהצבא הישראלי הוקם במיוחד במטרה למוטט את

המוסריות של עם ישראל. גנרל בצבא הישראלי כתב זאת בספרו. לא אצטט עכשיו את דבריו המדויקים כי אנחנו נמצאים בבית כנסת, אבל כל מי שידוע קצת על הצבא יודע שזהו מקום של "ערוות דבר". כמובן שהם גם נלחמים מלחמות, הם מגנים על יהודים, אין בכך כל שאלה, ואנחנו מתפללים שהם יצליחו להגן על שומרי התורה שבארץ ישראל, אבל זה לא מחנה קדוש.

לעומת זאת, בימי קדם היה לנו צבא לא של ישראלים אלא של יהודים, צבא אשר התקיים בו הפסוק, "וְהָיָה מְחַנֵּךְ קְדוֹשׁ". וכיצד גורמים למחנה להיות קדוש, ולהיות ראוי להשראת השכינה? על ידי התנהגות שמראה שאנחנו מודעים לשכינה השוכנת בנו. אפילו משהו טבעי כמו טיפול בצרכי הגוף נעשה מתוך מודעות שאנחנו נמצאים בנוכחות השכינה. זהו מחנה קדוש.

מלא כל הארץ כבודו

זה הלימוד הגדול שמלמד אותנו הפסוק כאן - אנחנו אלה שמכניסים את השכינה לחיינו! הצורה שבה אנחנו מתנהגים, הכבוד שאנחנו מראים לנוכחותה של השכינה המתהלכת בקרב מחננו, הם אלו שהופכים את המחנה למקום המתאים להשראת השכינה. וככל שהאדם משקיע יותר בענין, ככל שהאדם מתנהג בצורה ההולמת את השכינה, כך מתגלה יותר השראת השכינה. ויסוד זה נכון לא רק למחנה צבאי, אלא לכל מקום בו נמצאת השכינה.

והנה, אנו יודעים שנוכחותו של הקב"ה היא בכל מקום, וכפי שאומר הפסוק (ישעיה ו, ג), "מלא כל הארץ כבודו" - ה' נמצא בכל מקום, וכפי שכתוב בזה"ק "לית אַתְר פְּנוּי מִנֶּה" - אין מקום פנוי ממנו יתברך. אולם פסוקי התורה וכן מאמריהם החוזרים ונשנים של חז"ל מלמדים אותנו שיש דבר הנקרא "שכינה", שמשמעותה התגלות נוכחותו של הקב"ה.

דרגות רבות של הארה

חז"ל (סנהדרין לט, א) כותבים משל, הממחיש לנו את הענין הזה של השראת השכינה במקומות מסוימים יותר מאחרים. הם ממשילים את השכינה לשמש הזורחת. בשעת צהרים, העולם כולו מוצף באור - אור השמש מאיר בעצמה לא רק ברחוב אבל אפילו בבתים. גם כאשר התריסים סגורים, בכל זאת האור חודר פנימה. הוא מתגנב דרך הסדקים בתריסים ומתחת לדלת.

אך האם האור שמגיע דרך חור המנעול שווה לאור המאיר ברחוב? בוודאי שלא! יש הבדל גדול ביניהם. ברחוב אתה קולט ישירות את קרני השמש, אתה מביט כלפי מעלה ורואה את השמש והקרניים יורדות ישירות אליך. לעומת זאת, אם אתה נמצא בתוך בית עם דלתות וחלונות סגורים, האור אינו נכנס בצורה ישירה, אלא בצורה כלשהי של קרינה; גלי האור נכנסים בדרכים עקלקלות, אבל זה לא אותו הדבר כמו בחוץ.

בדומה לכך, השכינה נמצאת בכל מקום; "מלא כל הארץ כבודו" פירושו שבכל מקום אליו תפנה, לאן שלא תלך, הקב"ה נמצא שם. ובכל זאת ישנם מקומות שבהם הדר כבודו "שוכן".

עלינו להחדיר את הדבר הזה אל ראשונו. תשכחו מפילוסופיה. השאלה "מה זה הקב"ה" היא "למעלה ממך", זה למעלה מיכולתנו להבין, אולם אנחנו חייבים להכניס לראשונו את מה שהוא גילה לנו על עצמו, ש"מלא כל הארץ כבודו", ושבמקומות מסוימים נוכחותו גלויה יותר מאשר במקומות אחרים.

דרגות רבות של השראת השכינה

יש משנה בפרק ג' דאבות: "רבי חלפתא בן דוסא איש כפר חנניה אומר, עשרה שיושבין ועוסקין בתורה, שכינה שרויה ביניהם". כך גם אומרת הגמרא בסנהדרין שם: "כל בי עשרה שכינתא שריא". כשבאים לבית הכנסת ויש שם מנין, או לפעמים אם מארגנים מנין פרטי, עליכם לדעת שהשכינה נמצאת שם. כך זה גם כאן, אנחנו יותר מעשרה - כולנו יהודים כשרים ברוך ה', והתכנסנו כאן לא כדי לשמוע בדיחות או לשם שעשועים ובידור, אלא ללמוד תורה, והשכינה נמצאת כאן איתנו. אל לכם להישען אחורה בכסא, תוכלו גם ליישר את העניבה - עליכם להיות מודעים לכך שהשכינה נמצאת כאן עכשיו.

והנה המשנה ממשיכה ואומרת כך: "ומנין אפלו חמשה" - מנין שגם אצל חמישה יהודים יש השראת השכינה? והמשנה מביאה פסוק על כך. כמובן שהשראת השכינה שם אינה כמו בעשרה, אבל השכינה נמצאת שם.

ומנין אפלו שלשה - כן, גם אם שלושה יהודים מתאספים יחד לעבודת ה', וכפי שמוכיחה זאת המשנה מפסוק. ומנין אפלו שנים? "שנאמר (מלאכי ג, טז) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע וגו'".

ומסיימת המשנה, "ומנין אפלו אחד" - כן, אפילו יהודי אחד שלומד תורה, שעוסק בעבודת ה', השכינה שורה שם. וכמו שכתוב (שמות כ, כא), "בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך".

יש מישהו שרואה

אנחנו לומדים מכאן שאם יהודי אחד יושב בביתו ולומד תורה, ונניח שבמקרה עברתם והסתכלתם בחלון - אגב, אל תעשו את זה; כשאתם עוברים על יד בית, אל תסתכלו בחלון - אבל נניח שבמקרה ראיתם אותו יושב ליד החלון ולומד, עליכם לדעת שהשכינה נמצאת מעל לראשו. כמובן שלא כל אחד זוכה לראות את זה, אבל אם תעבדו מאוד קשה ותאמנו את עצמכם להבין ענין זה, לפחות תרגישו שהשכינה שורה מעל לראשו של יהודי עובד ה'.

כל מי שלמד קצת יודע שהדרך הנכונה ללבוש או לפשוט את הבגדים היא להישאר מכוסה (שולחן ערוך או"ח סי' ב). גם אם אתה נמצא לבד בחדר, הדלת נעולה והאור מכובה

- אף אחד לא יכול היה לראות כלום - אף על פי כן, היהודי המדקדק בהלכה מתלבש ומתפשט באופן שגופו אינו מתגלה.

ולכאורה הדברים מאוד מפתיעים. הלא החדר סגור וחשוך, התריסים מוגפים, אף אחד לא רואה אותי, אז מה הבעיה? התשובה היא שאכן יש מישהו שרואה אותך - השכינה הקדושה. השכינה תמיד נוכחת בביתו של היהודי, ולכן אנחנו משתדלים לכסות את עצמנו - מתוך כבוד לנוכחות השכינה.

אכן, נשאלת השאלה, מה עוזר לכסות את עצמנו? הקב"ה יכול גם לראות מבעד לבגד ומבעד לקיר, אז מה אנחנו משיגים על ידי הכיסוי? התשובה היא שזהו יישום של מה שלמדנו בפסוק, "וְהָיָה מִחֲנִיךְ קְדוֹשׁ וְלֹא יֵרָאָה בְּךָ עֲרֹת דָּבָר". כאשר אנחנו מכסים את עצמנו בכל בוקר וערב, ונוהגים באופן המראה כבוד לשכינה, אנחנו מזכירים לעצמנו תמיד את האמת הגדולה הזו. שכן לא מדובר כאן במשל ומליצה - השכינה שורה בעם ישראל, ועלינו להתנהג בהתאם לכך.

ניגשים אל הקודש

כאשר אנחנו מדברים על השראת השכינה, כמובן שבית המקדש עולה בדעתנו. כאשר הקב"ה ציווה להקים את המשכן, שלמעשה היה בית המקדש הראשון, כתוב (שמות כה, ח), "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ" - פירוש, מקום קדוש ומיוחד עבורי, "וְשִׁכַנְתִּי בְּתוֹכְכֶם". זוהי תמצית המשמעות של בית המקדש - מקום להשראת השכינה.

תאר לעצמך שהיה לנו בית המקדש כיום, או שהיינו חיים בימי קדם כאשר בית המקדש עמד על תילו בהר הבית. נניח שהיית זוכה להיכנס אל תוך העזרה, אין ספק שהיית נכנס מתוך יראה גדולה, כמי שנכנס אל ארמונו של מלך אדיר. ככה זה היה תמיד, כפי שאנחנו אומרים בסיום השמונה עשרה, "וְשֵׁם נֶעְבְּדְךָ בִּירְאָה כִּימֵי עוֹלָם וְכִשְׁנַיִם קְדָמוֹנוֹת".

כשמישהו ניגש אל בית המקדש, הוא עשה זאת באימה ופחד. לכן הוצבו לויים כדי לשמור מסביב לבית המקדש, והם לא איפשרו לבני ישראל להיכנס ללא אישור. הלויים היו עוצרים וחוקרים את כל מי שביקש להיכנס אל הקודש פנימה, "האם אתה טמא? האם טבלת במקווה? אם אתה טמא מת, האם היזו עליך מי חטאת?" כך שאלו שוב ושוב. אף אחד לא יכול היה פשוט להיכנס. זה היה קיום של מצות "וּמִקְדָּשִׁי תִירָאוּ" - צריך לפחד מבית המקדש!

ממי אתה מתיירא?

אך הגמרא (יבמות ו, א) מלמדת אותנו דבר חשוב מאוד בנוגע למצוה זו. גם אם האדם מאוד מפחד, גם אם הוא מלא בתחושת יראה; הוא מתהלך בבית המקדש על קצות האצבעות - אבל חכמינו מזהירים אותנו לבל נשכח את הדברים הבאים: "כֹּל יִתְיָא אֲדָם מִמִּקְדָּשׁ?" הייתי יכול לחשוב שמוטל על האדם לפחד מבית המקדש עצמו, ועל זה אומרת הגמרא שלא! "אֲנִי ה'" - אני הוא זה שצריכים לחשוב עליו ולירא מפניו.

כאשר יהודי ניגש לטהר את עצמו במקווה טרם כניסתו אל בית המקדש, וכאשר האדם נתון לחקירותיהם של הלויים בשערי הר הבית, שאחריהם הוא ניגש באימה אל הקודש, עליו לזכור כי "לא ממקדש אתה מתקרא אלא ממי שהזהיר על המקדש" - איננו נוהגים כן מאימת בית המקדש אלא מפני אימת ה'. אנו נכנסים פנימה ביראה ובכבוד בגלל "מי ששכן אַתְּ שָׁמוּ בְּבֵית הַזֶּה" - ה' נמצא שם. אנחנו מתנהגים אחרת לא בגלל הבנין או הכהנים או ארון הברית המונח בקודש קודשים. נוכחותה של שכינת ה' היא זו שעליה אנו חושבים.

אני מודע לכך שבתפיסה של היום, אנשים היו די מרוצים ממי שהיה מכבד את בית המקדש עצמו, שהוא דבר שקל יותר לתפוס ולהתייחס אליו, אבל כעת אנחנו מדברים על אמיתה של תורה, והאמת של התורה היא שההתנהגות המיוחדת שבה נוהגים בבית המקדש נובעת מכך ששכינת השי"ת נמצא במקום זה.

בית מקדש מעט

והנה, על אף שבזמן הזה אין לנו משהו שדומה לבית המקדש, מכל מקום הלא בית הכנסת הוא מקדש מעט - זהו מקום בו שורה השכינה, וזו הסיבה שבית הכנסת הוא מקום שבו נוהגים אחרת. לא בגלל שזה בית כנסת או בגלל ארון הקודש; לא מפני שהרב מסתכל עלינו; אלא מפני שהשכינה נמצאת כאן!

כשמגיעים לבית הכנסת, נכנסים באימה וביראה. לא נכנסים בצורה "היימיש" - אומרים "שלום עליכם" לחבר, מתבדחים קצת, כאילו הגעת לאיזה מועדון חברים. כאן זה לא מועדון. זה בית ה', וכשאתה נכנס פנימה עליך לפחד - השכינה שורה כאן. כך גם בישיבה; חייבים לפחד כאשר נכנסים אל תוך בית המדרש, ולהתנהג בהתאם.

אם לא נעשה כן, יתקיים בנו ח"ו "וְשָׁב מֵאֲחֶיךָ" - השכינה תסתלק מאיתנו. השכינה שורה רק במקום שבו אנשים לא מפטפטים ומתבדחים אלא עומדים בדרך ארץ. מי שנמצא בבית כנסת או בבית המדרש עליו להוכיח במעשיו שהוא מעוניין בהשראת השכינה, ומי שעומד ומפטפט בקול רם, גם אם הוא עומד מאחור, גורם לסילוק השכינה.

תפסיקו עם הדיבורים!

הענין הזה של דיבורים בבית הכנסת הוא טרגדיה גדולה. יש בזה ביזיון וחרפה לקב"ה. אם גוי, להבדיל, היה נכנס לבית כנסת ורואה את צורת ההתנהגות הזו, הוא היה מאבד כל כבוד כלפי המקום. עליכם להבין שהנגע הזה של חוסר כבוד לבית הכנסת הוא כמו סרטן נורא לאומתנו. הקב"ה חפץ להשרות את שכינתו בתוכנו, אך יש אנשים שדוחפים את השכינה החוצה.

הנה לנו אדם שנכנס לבית כנסת שבו שורה השכינה; אנשים לומדים או מתפללים, והכסיל הזה פונה לשכנו ומקיים עמו שיחת סרק. פירושו של דבר הוא, שהוא מבטל בהינף יד את כל מה שמסמלת השראת השכינה. ח"ו השכינה אינה שווה כלום בעיניו, בהשוואה

לרצונותיו הקטנים וחסרי החשיבות. יש כאן חילול ה' נורא. הוא מחלל את כבוד תפארתו של ה'.

מי שאינו מעוניין שהשכינה תסתלק מבית הכנסת שלו, עליו לקרוא בפני אותם מפטפטים את מה שכתב השולחן ערוך (או"ח סי' קכד ס"ז): "לא ישיח שיחת חלין בְּשַׁעָה שְׁשִׁלִיחַ צְבוּר חוֹזֵר הַתְּפִלָּה, וְאִם שָׁח הוּא חוֹטֵא וְגָדוֹל עֲוֹנוֹ מִנְשׂוֹא וְגוֹעָרִים בוֹ". כמובן שאם יש משהו מסוכן, צריך להזהיר את השני ולומר לו "תיזהר!", אבל אחרת אל תדבר. ומי שכן מדבר, הוא חוטא וצריך לגעור בו. לא רק בגלל שהוא מפריע לאחרים, אלא בגלל שהוא מתעלם מהשכינה הקדושה.

גְּדוֹל עֲוֹנוֹ מִנְשׂוֹא

הבה נשים לב ללשון שבה נוקט השולחן ערוך: "גְּדוֹל עֲוֹנוֹ מִנְשׂוֹא" - זהו חטא שאין עליו סליחה ומחילה! זהו דבר איום ונורא לומר מילים כגון אלו, אבל ככה זה - מי שמחלל שם שמים בצורה כל כך חצופה, חטאו גדול מכדי להיות נמחל.

לכן צריך לגעור באדם כזה, וכך צריך לנהוג בכל מקום - אם מישהו מדבר בבית הכנסת, כולם צריכים להתחיל לגעור בו "ששש! ששש!" וצריך להגיד את זה שוב ושוב, ולהחדיר את הדברים לתוך אוזניהם. ואל תטענו כלפי, "אל תלמד חובה על עם ישראל!" - שהרי כך כותב השולחן ערוך, האם אתם אומרים לי לא ללמד ליהודים שולחן ערוך? חייבים לומר את הדברים! חייבים לומר את זה שוב ושוב, עד שלבסוף כמה אנשים יקשיבו. לא בגלל שאתה אוהב לצעוק, לא בגלל שאתה "פרומער", אלא בגלל שיש לך מודעות לשכינה המתהלכת בקרב מחניך.

ואם הסרטן הזה הגיע לבית הכנסת שלך ואין לך אפשרות לרפא אותו, עזוב את בית הכנסת. שום דבר לא יעזור, ואינך הולך לשנות אותם, אלא אם כן אתה אישיות מאוד חשובה. אז לך ומצא לך מקום טוב יותר, מקום שבו מכבדים את נוכחות השכינה. הצל לכל הפחות **את עצמך**. מצא בית כנסת שבו אנשים נכנסים בדרך ארץ, לא מדברים דברי חול, ומתנהגים בכבוד הראוי.

אומר לכם יותר מכך. יתכן ולא תסכימו איתי, אבל גם אני איני חייב להסכים איתכם. נתאר לעצמנו אדם שנכנס לבית הכנסת, מפהק בקול גדול ומתמתח בהנאה. האם זו עבירה לפהק? איני יכול לומר שכן, אבל דבר אחד בטוח - זו בוודאי אינה התנהגות שמכבדת את השכינה ששורה שם.

שמה תאמרו שפיהוק הוא דבר שאי אפשר לשלוט בו. זה לא נכון. אדם אכן מסוגל לשלוט בפיהוק, וההוכחה לכך היא, שאם הייתם עומדים כעת מול ראש העיר, גם אם מדובר באדם שפל ובלתי ראוי לכבוד בעליל, לא הייתם מפהקים. זה לא יקרה, ויהי מה, כי יש לכם קצת כבוד אליו. כך גם בפגישת שידוכים, המדובר והמדוברת לעולם לא יפקו אחד בפני

השני, זה לא יעלה על הדעת, וגם אם כן, הם ישלטו בעצמם, כי הם מבינים שכעת צריך להתנהג בצורה מכובדת.

בעיני ראיתי אנשים גדולים שהבינו וחיו את ההבנה הזו. כאשר למדתי בישיבת סלבודקה בליטא, היה לי רב'ה אותו הערצתי מאוד, והייתי צופה בו - לא גרעתי ממנו עין - ואני יכול לומר לכם שבמשך כל התקופה שהייתי שם, הוא לא פיהק כלל, אפילו לא פעם אחת! עקבתי אחריו במשך שנים על גבי שנים, והוא לא פיהק אפילו פעם אחת. אולי הוא פיהק כשאף אחד לא היה בסביבה, זאת לא אוכל לדעת, אבל הוא מעולם לא פיהק בבית המדרש. הוא מעולם לא התגרד. ואני יודע את הסיבה לכך, הוא למד זאת מרבו, מרן הסבא מסלבודקה זיע"א, שהיה אדם שחי תמיד עם חשבון, וידע מה הפירוש של לחיות בנוכחותו של הקב"ה.

פיהוק הוא כמעט תמיד סימן של התעלמות וחוסר ענין, זה מראה שלא אכפת לך כלל ממה שקורה מסביבך. ולא רק שאתה לא מעוניין במה שקורה כאן, אלא שאתה כל כך לא מכבד את המעמד, שאתה אפילו לא מנסה להסתיר את העובדה שאתה לא מעוניין. אדם שיושב בבית הכנסת או בבית המדרש, ומודע לשכינה השורה בישראל, יהודי שמבין שה' אלקיך מתהלך בקרב מחניך, לעולם לא יפהק.

מה טובו אהליך

והנה, לא נוכל לסיים את הנושא הזה, הנושא של השכינה השורה בישראל וההתנהגות שהדבר דורש מאיתנו, מבלי לדבר על השכינה השורה בבית היהודי, כי ככל שהשכינה שורה בבית הכנסת ובבית המדרש, הבית היהודי גם הוא מקום של השראת השכינה!

זו הסיבה שכאשר בלעם ראה בפעם הראשונה את האומה היהודית חונה במדבר, הוא כל כך התרגש, עד שאמר, "מה טובו אֶהְלִיךָ יַעֲקֹב" (במדבר כב ה), ועל אף שיש אומרים ש"אהליך" פירושו בתי כנסיות ובתי מדרשות, וזה בוודאי נכון, אבל הפשוט הפשוט הוא שהכוונה לבתי היהודים. "מה טובו אֶהְלִיךָ יַעֲקֹב" - כמה יופי יש בבית היהודי!

מהו אותו יופי שראה בלעם? האם הוא ראה נברשות יקרות? אולי שטיחים ווילונות מפוארים? הו לא, בלעם לא היה טיפש עד כדי להתרשם מדברים כל כך חלולים וחסרי ערך. ומלבד זאת, האהלים של עם ישראל היו אהלים קטנים ופשוטים; הם ישנו בתוך שקים על הקרקע ולא היו להם הרבה רהיטים באהלים הללו.

ארמונות של הגינות

אז מה היה כל כך יפה שם? התשובה היא שבלעם לא ראה אהלים, הוא ראה ארמונות! ארמונות של יושר וקדושה וצניעות ושלום. הוא ראה סדר ודייקנות ומשמעת. הוא ראה הגינות בארמונות אלו! "וַיֵּרָא אֶת יִשְׂרָאֵל שֹׁכֵן לְשֶׁבֶטָיו (שם פסוק ב) - מה ראה, ראה שאין פתחי אהליהם מכוונים זה לזה" (ב"ב ס, א). בני ישראל תכננו את אהליהם בדיוק רב, כדי שאם אדם פתח את דש הפתח של אהולו, ושכנו עשה כך באותו רגע, הוא לא יכול היה להסתכל אל תוך האהל של שכנו ושכנו לא יכול היה להסתכל אל תוך שלו.

אתם יודעים למה? כדי שאחד לא יראה את אשת שכנו. שמעתם פעם דבר כזה? התנהגות כה זהירה וצנועה? וזה היה קשה, שכן הם חיו בצפיפות; היו שם לפחות שש מאות אלף אוהלים, וכנראה הרבה יותר, ובלעם לא ראה אפילו מקרה אחד שבו הכלל הזה לא יושם.

הוא ראה שמדובר בעם שחי על פי ההלכה עד לפרטים הקטנים ביותר; עם שלא זו בלבד שהשכינה שורה בבתיהם, אלא שדרך חייהם מביאה את השכינה אל תוך בתיהם. ולכן "אמר ראיון הללו שתשרה עליהם שכינה" (ב"ב שם). זוהי אומה כל כך זהירה בכל הנוגע לצניעות ולשלמות ההנהגה, שהם ראויים שהשכינה תשרה ביניהם.

בית המקדש של ימינו

בית יהודי הוא בית המקדש! כבר הורגלנו במשך שנים רבות למציאות הזו ששמה "בית יהודי", ולכן אנחנו לא מעריכים את מה שיש לנו, אבל אם נעצור לרגע ונחשוב על כך, נשים לב שהבית היהודי הוא הפסגה של האנושות כולה! איפה בעולם ניתן למצוא בית כזה? אף אחד אינו יכול להשתוות אפילו במקצת לבית היהודי. על העולם כולו ללמוד מהבתים שלנו מה הם מידות טובות, חסד, צניעות, הגינות וכל דבר טוב.

ולכן, כאשר אתם עוברים על יד בית ורואים מזוזה גדולה בפתחו, אתם יודעים שבפנים יש בית המקדש - השכינה שוכנת שם. לא משנה כמה דל הבית - גם אם יש לו קירות מתקלפים, וילונות מרופטים וריהוט שראה ימים טובים יותר - העובדה שהשכינה נוכחת שם, הופכת את הבית הקטן והצנוע הזה לארמון המפואר ביותר. ולמרות שיושבי הבית אינם מבינים זאת - הם אנשים צנועים; הם לא ישבחו את עצמם - אבל אנחנו חייבים ללמוד להעריך את מה שעושים בבית הזה. השכינה שורה שם!

השותף השלישי

מכאן נובעת חשיבותה הגדולה של החתונה. החתונה היא הבסיס של בית המקדש הזה; כעת יוצרים מקום להשראת השכינה. כל חתן וכלה שנישאים, השכינה יורדת אליהם. כולם עומדים שם מתחת לחופה - האבא, האמא, המחוננים. אבל יש עוד אורח: הקב"ה בכבודו ובעצמו נמצא שם.

מנין לי האומץ לומר דבר כזה? כך כתוב בגמרא (סוטה יז, א), "איש ואשה זכו שכינה ביניהם", ורש"י מפרש, שהיו"ד של המילה "איש" והה"א של המילה "אשה" יוצרים יחד את השם "י-ה", שהוא אחד משמותיו יתברך. השכינה נמצאת שם.

יש כאן הזדמנות מפוארת! כאשר החתן אומר לכלה, "הרי את מקודשת לי" - באותו רגע, הקב"ה אומר אף הוא: "גם אני כאן, יחד איתכם".

החתן המסכן הזה, הראש שלו לא נמצא שם. אם יעשה הרב המסדר - קידושין חסד עמו, הוא ילחש לו באוזן, ממש לפני שהוא מוציא את הטבעת, ויאמר, "האם אתה יודע מה אתה הולך לעשות עכשיו? כעת אתה מוריד את השכינה, שתשרה בינך לבין כלתך", כך שלפחות החתן יתעורר מהטשטוש בו הוא שרוי וינסה לחשוב קצת על מה שקורה. עשיתי את זה

פעם - לחשתי לתוך אוזנו של החתן, לפני שנתן את הטבעת, "תחשוב על כך שהשכינה יורדת כעת".

וזה לא מסתיים בחתונה, אלא נשאר לנצח. השכינה נמצאת בכל עת בביתם של איש ואשה שומרי תורה ומצוות, כל עוד הם חיים יחד. אכן, אנשים ונשים שונים זה מזה; מטבעם הם שונים לגמרי, אבל נוכחותו של ה' יתברך מתגברת על כל השאר. למי אכפת אם את אשתך מעניינים דברים מסוימים ואותך מעניינים עניינים אחרים? או שהיא אוהבת לדבר, ואתה לא אוהב לדבר? זה לא משנה. שניכם יחד מאוחדים בשאיפה הגדולה לבנות משכן של עבודת ה', מקום בו שורה השכינה, אז למי אכפת אם יש הבדלים קטנים?! כל זה הוא כאין וכאפס בהשוואה לדבר הגדול הזה!

היו שאפתנים

זו הסיבה שאם ח"ו איש ואשה מתגרשים, זהו חורבן בית המקדש, וכמו שאומרת הגמרא (גיטין צ, ב), "כָּל הַמְּגַרֵּשׁ אֶשְׁתּוֹ רְאוּהָ אֶפְלוּ מִזְבַּח מוֹרִיד עָלָיו דְּמֵעוֹת". מדוע המזבח בוכה? כי השכינה הסתלקה, בית המקדש נחרב, וזהו דבר שעליו ראוי לבכות.

המשמעות של כל זה היא שעלינו לשנות את הגישה שלנו - ונדרשת לנו גישה חדשה לגמרי, הערכה חדשה לחלוטין לבית היהודי, מה שאמור להוביל לצורת התנהגות חדשה לגמרי בבית.

הרב מטעלז, הגאון ר' אברהם יצחק בלוך זצ"ל, מעולם לא הוריד את ה"קפוטה" שלו כשהיה בביתו, אפילו לא בימות הקיץ החמים. הוא תמיד היה לבוש לכבוד השכינה. ישנו רב מיוצאי הונגריה, שלעולם לא הניח לילדיו לשכב על הספה בשעות היום. הוא חייך אותם שהם נמצאים תמיד בנוכחותו של המלך.

איני בא לומר שעליכם ללכת כל כך רחוק, אבל משהו צריך להיות שונה בגישה שלנו כאשר אנחנו מודעים לכך שהקב"ה מתהלך בקרב מחננו, שהוא נמצא שם ממש. אני לא אומר שזה קל - זה דורש עבודה. יכול להיות שלפעמים זה לא נוח, ואתה מרגיש שצפוף לך מדי עם השכינה. אבל רק כך בונים בית מוצלח. צריך להתאמן לחשוב על זה, ו"בָּא לְטָהֵר מְסִיעִים אוֹתוֹ" - בסופו של דבר תצליח!

זו צריכה להיות שאיפתכם, "אנחנו רוצים להביא את השכינה אל תוך ביתנו". כמוכן שאנחנו לא מלאכים, ואף אחד אינו מצליח תמיד; יש עליות ומורדות, יש כישלונות, לפעמים יש טרגדיות קלות, אבל איש ואשה צריכים להציב תמיד לנגד עיניהם את שאיפתם ההדדית, "אנחנו שואפים שהמקום הזה יהיה בית המקדש. ואם נחיה בהצלחה, אפילו בהצלחה חלקית, וננסה להכניס מעט קדושה אל תוך חיינו בכך שניצור בית ראוי ומתאים לשכינה, נדע שחיינו בעולם הזה למטרה מסוימת. הצלחנו".

לכן עלינו להזכיר לעצמנו תמיד, בכל פעם שאנחנו נכנסים הביתה, לתת את דעתנו לעובדה זו: "המקום הזה שאליו אני נכנס כעת הוא מקום קדוש". בעודך עובר את מפתן הדלת, המזוזה הקבועה לימינך אמורה להזכיר לך שהשכינה שוכנת בתוך ביתך.

כעס וכפירה

על מנת להעריך את העובדה הזו, עלינו להתנהג, ככל האפשר, בהתאם לאותה הכרה. מי שרוצה שהשכינה תישאר בביתו, חייב לדאוג שינהגו שם במידות טובות ובדרך ארץ. אם יש מישהו שצועק תמיד או מתנהג בצורה מרושעת, אם אומרים בבית מילים לא מנומסות, אי אפשר לצפות שהשכינה תישאר שם. זה הכלל - הבית חייב להיות מקום שנוהגים כבוד זה בזה. אחרת הקב"ה לא יהיה נוכח.

נניח שאדם עומד במטבח ביתו, ואשתו אומרת משהו שמרגיז אותו. הדבר הראשון שעליו לזכור הוא שגם השכינה נמצאת כאן במטבח. אה, זה כבר מצב שונה! האם אתה מתכוון לכעוס כשהשכינה נמצאת בחדר?! אי אפשר לנהוג כן! "כָּל הַכּוֹעֵס אֶפְּלוֹ שְׂכִינָה אֵינָה חֹשֶׁבָה כְּנֶגְדּוֹ" (נדרים כב, ב). תחשוב על השכינה. אתה כועס? זאת אומרת ששכחת מה! זה דומה לכפירה!

המחשבה על השכינה מחייבת אותנו להתנהג בצורה מסוימת. וזה מאוד חשוב עוברנו - כי לא רק שנימנע מחטא הכעס, אלא הרבה יותר מזה! נימנע מהמום הגדול של חוסר הכרה בנוכחותה של שכינת ה'. זהו תפקידנו בבית - להתנהג תמיד בדרך ההולמת את נוכחות השכינה.

לשתף את הילדים

יש להדגיש את העניין הזה גם בפני הילדים. "ילדים, כשאתם נכנסים הביתה, היכנסו עם דרך ארץ. זכרו שהשכינה נמצאת כאן. כאן זו לא תחנת אוטובוס. זה לא ספריה ח"ו. הבית שלנו הוא מקום שבו הקב"ה מוצא נחת רוח, הוא מתגורר כאן בינינו".

אני נוהג תמיד מספר את סיפורה של אשה יהודיה מאירופה; כאשר ילדיה היו קטנים והם השתוללו ואחד מהם רצה לשבת על השולחן, היא היתה מונעת זאת ממנו ואומרת, "אי אפשר לשבת על שולחן יהודי; שולחן יהודי זה דבר קדוש". כך אמרה. כמוכן שהילדים לא תמיד מקשיבים, אבל זה נכנס אליהם לראש. "על השולחן הזה אנחנו אוכלים אוכל כשר; אנחנו מניחים סידורים על השולחן. אנחנו מברכים ברכות ואומרים דברי תורה על יד השולחן". איפה עוד יש קדושה אם לא לשולחן יהודי? ככה זה היה פעם וככה אנחנו צריכים להסתכל על זה לנצח.

עלינו לגרום לילדינו להבין מה מתרחש בבית יהודי, ובכך הם גם כן יכולים להשתתף בהפיכתו לעוד יותר קדוש. אפשר לומר להם, "בכל פעם שאתם עושים מעשה טוב בבית, הזה, אתם הופכים את הבית כולו למקום עוד יותר קדוש. בכל פעם שאתם פותחים ספר,

מתפללים או מברכים ברכת המזון, כל ברכה שאתם מברכים בבית, הבית הופך ליותר ויותר קדוש".

והנה, במקרה שרעייתך אינה חולקת איתך את השאיפות הגדולות האלה, היא לא חושבת את המחשבות הללו, אז עשה זאת בעצמך. למרות שהיא אינה מדברת על כך, אתה מדבר על זה. במקרים רבים, אשתך גם כן תושפע מכך. לפעמים זה הפוך, האשה היא זו שמדברת על ענינים אלו והבעל לא כל כך. שתמשיך לדבר - הילדים יקשיבו! הבעל גם הוא יקשיבו! זה ישפיע על כל בני הבית, כשישמעו שזהו בית שבו שוכנת השכינה.

קו הביוב שזורם אל תוך הבית

אל תכניס עיתון אל תוך הבית שלך. בפרט היום, העיתונים נוראיים - הנושאים עליהם מדברים שם, הדברים שלהם הם מעניקים לגיטימציה. ה"ניו יורק טיימס" או ה"ניו יורק פוסט" הם כמו צואה, והם יפיצו ריח רע בביתך.

אני מבין שישנם אנשים שכל כך רגילים לריח הרע הזה שהם חושבים שזה טבעי, אבל זה לא יעזור להם. גם החייל שצריך לעשות צרכיו, גם זה טבעי, אבל התורה מצווה אותו: "וַיִּצְאֵתָ שְׁמָהּ חוּץ, וְכִסִּיתָ אֶת צְאֲתָךְ!" העיתונים של היום הם בבחינת "צאתך".

והמגזינים? רבים מתוכם מלאים בכלוך. יתכן ולפני שנים רבות אולי היה מגזין שהתאים לעקרות בית; הוא היה מלא במתכונים, בנושאים של תפירה, ובעצות טובות לגידול ילדים, אבל היום זה איום ונורא. המגזינים הללו מזהמים את הבתים היהודיים. ואל תאמרו שאתם רק קוראים את זה, אבל אין לכך השפעה עליכם. יש לזה השפעה! זה משאיר ריח רע! כך גם ספרי ספרייה - אין סוף לספרים המזהמים שיש בספריות הציבוריות. היום, זה כל מה שהם מציעים, אפילו לילדים. אי אפשר לגדל בית שבו שוכנת השכינה, אם בבית הזה יש ריח רע!

הרוע הגדול

עם זאת, ישנו דבר גרוע יותר מכל זה, וזו הטלוויזיה. אין מספיק מילים לדבר על הרוע הגדול הזה שהציף את הבתים. אני לא אוהב לדרוך על הבהונות של אף אחד, אך דעו לכם שבית שיש בו מכשיר כזה הוא לא בית יהודי. בלתי אפשרי שיהיה בית מקדש עם טלוויזיה בתוכה. תארו לעצמכם שהכהן הגדול נכנס אל קודש הקודשים עם טלוויזיה גיידת קטנה בידו. לא תהיה שם שכינה!

זו הסיבה שכאשר אנשים מתקשרים אלי כדי לברר על שידוך, ושואלים אותי, "האם יש טלוויזיה בבית?", אני נוהג לענות, "אני לא מוסר מידע על שידוכים". כשאינן טלוויזיה, אני אומר, "אין טלוויזיה". עכשיו אתם יודעים את הסוד אם תתקשרו אלי. הו, הוא בחור נחמד, בעל מידות טובות, הוא לומד, הוא בעל כשרון. הכל טוב מאוד! אולם האם יש להם טלוויזיה בבית? זו שאלה חשובה מאוד. בשנים הבאות, שידוכים עתידיים להידחות בגלל טלוויזיות.

וזאת משום שאין שתי דרכים בענין. או שיש לך בית המקדש או שיש לך טלוויזיה. לא יתכן שיהיה את שניהם. כל מי שיש לו "צלחת" גדולה על גג ביתו, יש לו כלי מלא צואה על הגג, עם חוטים מיוחדים שנועדו להכניס את הצואה אל ביתו. עליכם לדעת כי האיש הזה הורס את משפחתו; הוא מגרש את השכינה מביתו.

אות כבוד

מה התועלת בבניית בית, מה התועלת בתמיכה באשה, אם זה לא יהיה מקום להשראת השכינה?! האם כל עמלנו ויגיעתנו הוא עבור בית איטלקי או פורטוריקני? זו טרגדיה. הכבוד הגדול ביותר עבור משפחה יהודית הוא שהם מתגוררים יחד עם הקב"ה, וככל שתשקיעו בזה יותר, כך יגדל ויטייפה אותו אות כבוד שאתם עונדים. "כי ה' אֶלְקֵיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחַנְךָ!"

כפי שאותו "יתד על אזנך", אותו כלי חפירה התלוי יחד עם שאר כלי הנשק, היווה אות כבוד - כך כותב רבינו בחיי שם, "ומצוה זו היתה מעלה גדולה וכבוד לישך אל בהיות השכינה מתהלכת בקרב מחניהם" - כך גם בכל פעם שאתה מתנהג אחרת בביתך, בבית הכנסת או בישיבה משום שאתה יודע שהשכינה שם, אתה מצמיד על דש חולצתך אות נוסף של כבוד.

כי בכך אתה מוכיח שהשכינה אינה נמצאת אי-שם בחלל החיצון. היא לא שוכנת באיזו גלקסיה רחוקה. השכינה בקרבנו! השכינה נמצאת ממש כאן, במקום בו יהודים חיים ומקיימים את חוקי התורה. ועד כמה שאנחנו מודעים לאותה גדלות שיש לנו, כך נחיה בהצלחה רבה יותר. וכך נמשיך לחיות, יחד עם הקב"ה, עד שסוף סוף הוא ישיב אותנו לירושלים עיר הקודש ויבנה מחדש את בית מקדשו, שבו נזכה לראות את השראת השכינה בדרגתה המפוארת ביותר!

שבת שלום ומבורך!

בואו נהיה מעשיים

לחשוב על השכינה שבקרבו

אחד מיסודות האמת של תורתנו הקדושה היא שהשכינה שוכנת בעם ישראל. עבודתנו היא להיות מודעים תמיד לשכינה, ולחיות את חיינו, ככל האפשר, באופן המבטא את התייחסותנו לנוכחותו.

בלי נדר, השבוע נתאמן בלימוד הזה שלמדנו מפרשתנו, בכך שנקדיש דקה אחת בכל יום, בביתנו או בבית הכנסת, לחשוב על כך שהשכינה נמצאת ממש מולנו, ונתנהג בהתאם למעמד זה.

שאל איך ויגדך זקניך ויאמרו לך

מתוך תשובות שהשיב הרב זצ"ל לשואלים

שאלה:

כיצד יכול אדם להימנע מלהיכנס לדיכאון כאשר הוא שומע על כל כך הרבה אנשים שנפטרים בגיל צעיר?

תשובה:

הרשה לי להסביר לך דבר מה. הצרות של השני הם רק תירוץ; מדובר ב"אליבי" - אנשים מחפשים תירוץ להיות אומללים, זה כל מה שזה. האמת היא שלא אכפת להם כל כך מצרותיו של הזולת, אלא הם משתמשים בזה כתירוץ להיות מדוכאים. להיפך, עליך לומר "ברוך ה' ששמרת עלי מפני צרה זו". כך תחשוב כל היום: "ה' הגן עלי".

כמובן שכל מה שביכולתך לעשות למען השני, תעשה. תתפלל עבורו. האם אתה מתפלל עבור אותו אדם? לא. אתה רק מראה שאתה אומלל, אתה מקשה קושיות. למה אתה לא מתפלל בשבילו? בשמונה עשרה, בברכת רפאינו, בקש: "יהי רצון מלפניך שתשלח מהרה רפואה שלימה מן השמים לפלוני בן פלוני בתוך שאר חולי ישראל", או שתתפלל כך בסוף שמונה עשרה. אתה מתפלל בשבילו?

ובנוסף לך, עליך להודות לקב"ה. "מודים אנחנו לך" - מודה אני לך ה' על כך שהצלת אותי ואת אשתי ואת בני ובנותי ואת נכדי; אצלי אין דברים כאלה! ברוך אתה ה' הגומל חסדים טובים לעמו ישראל! אתה חושב על זה בכלל? זו אחת המטרות של הצרות. כאשר אתה שומע על צרות, עליך לשמוח על כך שהן לא באו עליך. "לשמוח?! אתה תמה, שאני אשמח?" בוודאי שצריך לשמוח!

כמובן שעליך להתפלל בעדם. אם הם זקוקים לכסף, עזור להם להשיג כסף. אבל אל תשכח את העובדה שהקב"ה הגן עליך מפני צרות אלו. ועליך לנצל את זה כדי לשמוח יותר בחיך. בכל פעם שאתה שומע על אסון, אמור, "ברוך השם זה לא קרה לי!"

כשאתה מתפלל שמונה עשרה ומשתחוה ואומר, "ברוך אתה ה'", אתה אומר, "אני מודה לך ה'". על מה אתה מודה? על שום דבר! אתה משתחוה כמו רבובט. כאשר אתה משתחוה, עליך לחשוב, "ה', הצלת אותי ממה שקרה לאותו אדם".

אין אנחנו יודעים מדוע ה' עשה כך לאותו אדם - לה' יש את הסיבות שלו - אבל ברוך ה' שהוא לא עשה לי כך. זו צריכה להיות תגובתך. ועליך לשמוח ולהנות מזה.

שמא תאמר, "איך אוכל להנות מצרותיו של מישהו אחר?" לא, אינך נהנה מהצרות שלו. אתה מתפלל עבורו; אתה עושה מה שאתה יכול לעשות. אתה יכול לעזור לו בכך שתתן קצת כסף, אולי תעשה ביקור חולים. מה שזה לא יהיה, עליך לעשות זאת. אבל יחד עם זאת, נצל הזדמנות זו כדי להפנים את העובדה שהקב"ה חילץ אותך מצרה זו, ועליך להנות מכך. השתמש בזה כדי להנות מהאושר שלך.

מדור זה נתרם לע"נ:

ר' שמחה בן דב בער
נפטר ט' אלול תשמ"ה
ת.נ.צ.ב.ה.